

SARS YI TIVISA MBUYELO WO SUNGULA WA MALI YA TIKO WA R1 216.6 BILİYONI

Pretoria, 03 Dzivamisoko 2018 – Vukorhokeri bya Xibalo bya Afrika-Dzonga (SARS) byi tsakile ku tivisa leswaku byi hlengeletile ntsengo wa R1216.6 biliyoni eka lembeximali ra 2017/18. Swi fanele swi tekeriwa enhlokweni leswaku lowu i mbuyelo wo sungula, lowu nga ta tiyisisiwa hi oditi yo hetelela. SARS yi hlengeletile giroso ya ntsengo wa R1451.0 biliyoni laha yi hungutiweke hi mivuyiselo ya mali ya R234.3 biliyoni, leswi fikeleriseke eka nete ya mihlengeleto ya R1216.6 biliyoni

Mbuyelo wa mali ya tiko i R0.7 biliyoni (0.06%) leyi nga xota eka Mpimanyiso lowu Pfuxetiweke lowu tivisiweke hi Holobye wa Timali eka mbulavulo wa Mpimanyeto hi Nyenyakulu 2018. Swi kombisa nkulo wa R72.4 biliyoni (6.3%) loko ku fananisiwa na lembeximali ra 2016/17.

Nhlengeleto wa mali ya tiko wu fambisiwa hi xiyimo xa ikhonomi, swiboho swa tipholisi ta timali, ku hetiseka ka vufambisi na nandzeleriso wa muhakelaxibalo kumbe vunene bya xibalo. Tanihilaha matirhelo yan'wana na yan'wana ya vufambisi bya xibalo ya seketelaka ikhonomi, swivangelonkulu swin'wana i mabindzu na vutitshembhi bya vatirhisi, vunene bya xibalo na ntshembheko wa vufambisi bya xibalo.

Lembeximali ra 2017/18 a ri lungiwile hi tiphatheni ta nkulo lowu hlamuseriweke kahle no hambana. Ku fikela hi N'wendzambahala 2017, mali ya tiko hi nkatsakanyo yi kurile hi 6.2% lembe hi lembe. Enkarhini wa N'wendzambahala ku fikela Nyenyenyani 2018, nkulo wa mali ya tiko, nhweti hi nhweti wu engetelekile exikarhi ka 9.5% na 15.5%, ku tiya hi nkatsakanyo wa lembe na lembe hi kwalomuya ka 7.3%. Ku tiya loko ka nkulo wa mali ya tiko enkarhini wa nkarhi wa 3 wa tinhweti ku nga voniwa eka:

- Antswa eka vutitshembhi bya bindzu eka mipimo leyi voniweke ro hetelela hi 2015, leswi fikeleriseke eka mbonako wa bindzulo lowu antswisiweke na tihakelo ta nkarhinyana leti nga landzela;
- Ku tiyisisiwa ka mixavo ya nhundzu, leswi hlayiseke xibalo xa mali leyi ngenaka xa tikhamphani ngopfungopfu sekithara ya migodi ku sukela hi N'wendzambahala 2017;
- Xikombeto xa Muxavi wa Nhlangano (PMI) lexi kombiseke mpfuko eka eka sekithara ya vutumbuluxi, leswi hundzuluxeriweke eka xibalo xa mali leyi ngenaka xa tikhamphani lexi antswisiweke (CIT) ku sukela eka sekithara leyi.
- Kharensi ya matimba eka xiphemu xo hetelela xa 2017 xi pfunetile tikhamphani hi mirhumelo ya tinhundzu ematikwenimambe, leswi vuyeriweke swibalo swa hina swa vuxavisi.

Ku pfuka ko nonoka ka vutitshembhi bya vatirhisi ku fikelerise eka VAT ya le hansi ya laha kaya. Tanihi mbuyelo, VAT ya laha kaya yi kurile eka mpimo lowu miyeleke wa 4.5%, lowu nga ehansi ka nkulo wa 8.1% lowu voniweke eka lembe leri nga hundza. Vutitshembhi bya bindzu bya ha ta hundzuluxeriwa eka tinhlayo ta le henhla swinene ta mitirho na nkulo wa nkoka eka tihakelo ta vatirhi. Tanihi mbuyelo, Hakelo-Hi-Ku-Ya-Hi-Muholo (PAYE), muhoxinkulu wa xandla eka photifoliyo ya xibalo ya SARS, yi fikile eka 8.6% ehansi ka mipimo ya 9.2% leyi fikeleriweke eka malembe mambirhi lawa ya nga hundza.

Mihlengeleto ya mali ya tiko, nhweti hi nhweti, yi tsongaharile hi Nyenyankulu 2018, laha yi nga ya ehansi ka nkulo wa nkatsakanyo wa lembe wa 6.3%. Swibalo swa tidivhidende swi tsongaharile hi R3.9 biliyoni loko ku fananisiwa na lembe leri nga hundza. Eka lembe leri nga hundza, tikhamphani a ti languterile ntlakuko eka mpimo wa Xibalo xa Tidivhidende, lexi cinceke ku suka eka 15% ku ya eka 20% ku sukela hi ti 22 Nyenyenyani 2017 xi tivise tidivhidende ta le henhla to hlawuleka swinene. Hi mhaka ya nhweti yo koma ya bindzu hi Nyenyankulu, Vulawuri bya Tinhundzu eMindzilekanini byi pfarile switatimende ka ha sale

masiku mambirhi ya cincano wa ntlovelo wa kwalomuya ka R1.8 bilyoni ku ya eka lembeximali leri landzelaka. VAT ya laha kaya yo suka eka bindzu lerikulu yi vuyile ehansi hi Nyenyankulu 2018, ku fularhela ndlela ya nkulo leyi tumbuluxiweke kwala ku fambeni ka lembe.

Swihlovonkulu swa mali ya tiko leswi hoxeke xandla eka R1216.6bn a ku ri Xibalo xa Mali leyi Nghenaka xa Munhu hi Yexe (PIT), Xibalo xa Nxavo wa Swimakiwa (VAT) na Xibalo xa Mali leyi Nghenaka xa Tikhamphani (CIT).

- PIT yi humesile R462.5 bilyoni (38.0%)
- VAT yi humesile R297.8 bilyoni (24.5%)
- CIT yi humesile R220.2 bilyoni (18.1%)
- Vulawuri bya Tinhundzu eMindzilekanini byi humesile R49.4 bilyoni (4.1%)

Lembe rin'wana na rin'wana SARS yi simeka mapfhumba hi ntalo ku ndlandlamuxa mihlengeleto ya mali ya tiko. Phurogireme yo Hlawuleka ya Mpaluxo hi Ntsakelo ya nkarhi wo koma, yi sungurile ku nyika vahakelaxibalo nkarhi wo tivisa rifumo ra le matikwenimambe yi humesile R2,9 bilyoni eka swibalo eka lembeximali ku suka eka swikombelo leswi phurosesiweke swa SVDP swa 827 ku suka eka swikombelo swa 2024 leswi kumiweke. Phurogireme ya Mpaluxo hi Ntsakelo leyi ya ka emahlweni yi ya emahlweni yi tirha kahle naswona yi hlengeletile R10.8 bilyoni ku sukela hi 2012 loko VDP yi simekiwile.

SARS yi hlengetile ku tlula R0.8 bilyoni ku suka eka phurojeke ya Vanhu va Nkoka va Mabindzu. Pfhumba leri ri tumbuluxiwile ku tiyisisa mbonako wa le makumu wa phurofayili ya bindzu ra muhakelaxibalo na xikweleti xa xibalo emakumu.

Ku tshaha ndzimana ya 19(3) ya Xedulu ya Vumune ya Nawu wa Xibalo xa Mali leyi Nghenaka, SARS yi nga ha kombela tihakelo to engetelela ku suka eka vahakelaxibalo va nkarhinyana loko ku langutiwe mipimanyiso ya sweswinyana ya matirhelo ya swa timali. Lembe leri SARS yi hlengeletile R10.7 bilyoni ku suka eka minghenelelo ya Ndzimana ya 19(3).

Eka vulawuri byin'wana na byin'wana bya xibalo, nandzeleriso wa xibalo i xivangelonkulu xa matirhelo ya mali ya tiko. SARS yi vonile ku ya ehansi eka nandzeleriso wa xibalo tanihleswi swi kombisiweke hakona eka nkulo hinkwawo eka mitlheriso leyi kayiveleke eka swibalo hinkwaswo. Leswi vilerisaka swinene i ku engeteleka ka endlelo ra bindzu ro khoma swibalo swo fana na VAT na PAYE leswi hlengeletaweke ematshan'wini ya SARS. Hi ndlandlamuxile tiphurogireme ta hina ta mfikelelo wa vanhu na nsindziso naswona ticall centres na tihofisi ti berile vahakelaxibalo tiqingho. Pfhumba ra hina ra mitlheriso leyi kayiveleke ri ta ndlandlamuxiwa lembe leri ku lawula mhaka leyi. SARS yi le ku tirhisani na Ndzawulo ya Vululami ku hatlisisa vuchuchisi bya milandzu ya xibalo.

Handle ka ku ya ehansi ka nandzeleriso lowu wa xibalo, vahakelaxibalo vo tala va ya emahlweni va endla swiboho swa vona swa xibalo hi ku tinyiketela. Namuntlha SARS yi lava ku vula leswaku ya khensa swinene eka vaaki va Afrika-Dzonga hinkwawo eka ku hoxa xandla lokukulu swinene eka nkulo wa vumundzuku na nhluvukiso wa hina.

Hi tlhela hi lava ku khensa ku tinyiketela na vuphurofexinali bya swirho swa vatirhi va hina swa 13 500 leswi hlanganeke na mitlhontlho leyikulu ya xindzhuti eka SARS, ku endla leswaku vufambisi byi tirha.

Leswi khomanisiweke eka xitatimende lexi i matafula lawa ya hlamuselaka matirhelo ya swibalo na tisekithara to hambanahambana.

Xitatimende lexi xa vuhangalasi bya mahungu xi ta kumeka eka webusayiti ya SARS www.sars.gov.za hi tindzimi leti landzelaka: Afrikaans, Sepedi, Sesotho na Xitsonga.